

HRVATSKI PLANINAR

Viestnik „Hrvatskoga planinarskoga društva“ u Zagrebu.

Zagrebačka gora.

Napisao Dragutin Hirc.

Nema u domovinini gore ni planine, koja bi bila tako ubava i milovidna kao što je to gora zagrebačka, što se uzdiže u srdcu Hrvatske, bielmu Zagrebu prama sjeveru, kojeg poput ogromnog bedema čuva od ljutih sjevernih vjetrova.

Velebit je veličanstven, protegnuvši se na 166 km. daleko; krševita je to i divlja planina, puna vrleti, kukova, uvala, duliba, dumača, mračnih sutjesaka, zubata stjenja, ponora, bezdana, ponikava, snježnica i ledenica. Sa zapadne strane je tu i tamo gol, odavajući tužnu sliku hrvatskoga krasa, mnogobrojni mu vapneni vrhovi oštři su i čunjasta oblika, dočim je sa iztočne strane više šumovit i dosta neprohodan. Uzlazi na pojedine vrhove veoma su naporni i tegotni, pak planinar često trpi i sa nestasice vode.

Velika Kapela imponuje putniku svojim ogromnim i gluhim šumama crnogorice, koje u dubokim ponikvama kriju i drevne prašume. Vrhovi u Gorskom kotaru sbili su se u ogromne sklopove (Risnjak, Snježnik, Drgomalj), koji su često raztrgani i razklmani, razni su im oblici i razne visine, a pokrívaju ih bujne bukove šume ili ogromni jelvici i smrekovnjaci. I tu ima vječna leda i sniega, ima spilja osobitih, ima ponornica, vrela na prestanke, nadzemnih i podzemnih jezera, ima puno što prirodu i Velike Kapele i Gerskoga kotara čini veličajnom. I Mala je Kapela krševita i divlja, pa tako i ogromna kamena i razklmana Plješevica.

Svrnemo li iz Zagreba okom prama zapadu, pane nam ono na Samoborsku goru i gore žumberačke. U prvoj su briegovi oštiro izrtani, pa nam se i Plješivica iztiče trim čunjastim vršcima, a pogotovo pak susjedni briegovi, koji su tako oštři kao sljeme u krova, a mjestimice toli strmi, da planinar ne može uzlaziti, niti mogu seljaci da pokose sieno!'

A kakova je naša mila Zagrebačka gora?!

Pogledajmo ju malo sa južne strane, iz savske nizine. Protegla se od jugo-zapada prama sjevero-izoku duljinom od 43 kilometra, iztaknuvši se 1035 m. visokim Velikim Sljemenom. Od jugo-zapada uzdiže se poslije lagano u nježnim

i valovitim crtanom, dok se osovi u Velikom Plazuru (869 m.), tjemenicu kojega kruni crkvica sv. Jakova, kojoj Zagrebčani hodočaste. Sad se osovљuje jače, dok u Malom Sljemenu postigne visinu od 973 m., pak se izboči Velikim Sljemenom od kojega se prama iztoku provlači glavno bilo u kojem se nasadio Kozji hrbet (1023 m.) Sada se bilo čas diže, čas pada, dok se opet ne iztakne Lipom (707 m.) i Planinom kod Čučerja, koja se ostrvљuje prama Kašini (312 m.).

Svi su briegovi, od kojih su nekoji protegnuti i hrbtasto nadignuti, drugi zaobljeni ili opruženi, oku mili, pogotovo pak podgorje, koje se sa više popriječnih rebara spušta prama Zagrebu.

Tko je za sunčana zapada pošao prama Savi, pasao je dugo svoje oko na Zagrebačkoj gori i njezinom podgorju.

Čini ti se, da se je upravo pod Lipom nanizao na Griču gornji grad sa južnim dielom dolnjega, a dole se otegnula Ilica sa pokrajnim ulicama. Pada ti oko na bujnom zeleni zastrti Josipovac, Prekrižje, Pantovčak, na Kulmerov grad u Šestinama, a više njega na 587 m. visoki Medvedgrad, dalje prama zapadu na Vrhovec, podnožnu Kustošiju, dok se brežuljcima kod Stenjevca spušta k Savi. Osobit je pogled na podgorje Zagrebačke gore sa Samoborskoga briega, koje se u popriječnim košama stere od Vrabča k Podsusedu, iza koje se osovљuje druga, pa onda treća kosa, koja se sa Zakićenicom, gdje su Šenoom opjevani »Kameni svatovi« oštrosno i naglo ostrmljuje prama Savi.

Iza ovih podgorskih kosa upravo se velebno iztiče Zagrebačka gora sa Sljemenom, od kojega lagano pada prama Zagrebu i Zagorju.

Zanimivi je i onaj pogled na Zagrebačku goru sa Kozjana kod Sv. Nedelje, sa Plješivice ili sa Velikoga Oštrca, odkuda ju pogledaš cielom duljinom i visinom i ugodno je planinaru kada vidi kako se iz savske nizine polagano osovluje, kada mu oko gleda, kako se prama sjeveru pruža Ivančici i Kalniku, koje se gore gube u dalekom obzoru.

Kad si u Pokúpjju, rado ćeš takogjer upraviti oko prama ovoj svakomu Hrvatu miloj gori. Gledaš ju cielom duljinom njezinom, a od briegova se iztiču osobito Veliki Rog, Lipa i Planina.

Briegovi i visovi južnoga podgorja gore zagrebačke spadaju u geološkom pogledu na pliocen, kojega sastavljuju mjestimice na nekoliko metara moćne naslage takozvanog »Belvederskog šlunjka«, kao slatkvodna naplavina, stvarajući »Levantinsku stepenicu« u pliocenu gornjem, dočim doljni pliocen, a stepenicu pontsku, sastavlja fini žuti piesak, jašno — i žučkasto-sivi lapori, glinenci, onda vapnoviti žuti lapori i razni pjeskari. Laporne su naslage osobito moćne oko Šestina, Gračana, Sv. Šimuna (Markuševca), pak Čučerja, gdje stvaraju i visoke briegove.¹

¹ O trećogorju u okolini zagrebačkoj pisao je Vukotinović već g. 1872. (Rad jugosl. akad., poseb. odjel. str. 1—17. Sa stratigrafskog gledišta proučio je trećogorje u najnovije doba dr. Gorjanović (Das Tertiär des Agramer Gebirges. Jahrb. d. geolog. Reichsanstalt 1897., Bnd 47, Heft 4.)

U ovim je laporima pohranjena prasvjetna flora i fauna okolice zagrebačke, oni su po znanost dragocjena grobišta, na kojima bijahu prvi naučni grobari po-konji prezaslužni major Mihajlo Sabljar, živući u Goljaku kod Podsuseda, i Ljudevit Vukotinović.¹

Koncem perioda miocenske bijaše Zagrebačka gora otok, kojega sa svijuh strana oblievalo more, kako nam to svjedoče razne morske životinje sačuvane u laporu n. pr. ribe iz roda Slednica (Clupeaceae; Häringe), puževi, školjke, dapače i košturi jedne veleribe, okamenjeni zubi morskih psina (Haifische) i druge morske životinja.

Kad se je more u svojoj slanosti promienilo, postalo je lužno-vodno, kao što je danas Crno more. I u ovo doba bijaše Zagrebačka gora još uviek otokom, ali znatno većim i prostranjijim. Tek koncem sarmatske dobe razvio se kopnen lik u cijeloj Hrvatskoj, nu ona bijaše ipak pokrivena plitkim jezerima, trtisticima, močvarama i rítovima. Na tih voda taložio se bieli i krednati lapor, pohranjujući u sebi razne organizme.

Koncem miocenske perioda, povukoše se morske vode posve natrag sa zemlje; nastalo je novo pomicanje tla, vode poplaviše kopno ponovno, kako to iztiče dr. Gjuro Pilar. Nu te vode ne bijahu više čisto slane, već su imale vjerljatno onakovu sastavinu kao danas more hvalinsko.

Postepice postajahu vode Kongerijskoga mora sve to dublje, pa se dogodi, da su njegove taložine presizale preko miocenskih naslaga, u kojima je litavski vapnenac najviši na kosama Zagrebačke gore te se kod Šestina uzpinje do 300 m. visoko.

Dr. Pilar misli, da fosilna flora susedska od sivih do bijelih laporanija istovjetna, već naslućuje, da bi se tri zasebične flore mogle razlikovati: ponajprije flora prelaznih naslaga, zatim sarmatska flora i flora bijelih laporanija.

Valja nam iztaknuti, da biljevne ostanke u Susedu ne prati lignit i tek na lijevoj obali Krapine našlo se kamenog uglja, nu bilinskih ostanaka do sada tamo nisu odkrili.

Kao mnogo toga, tako i pradobna flora susedska odkrivena slučajno. S južne strane, izpod podora grada Suseda otvorili su prije više godina kamenaru i kopali gradju za nasip, što su gradili na rukavcu Save kod Trnja. Tom su prilikom našli mnogo otiska od morskih riba, bilja i drugih organizama. Pobrano je do 100 vrsta bilja, a samo su dvije vrste sabrane sjeverno od kamare, a blizu ceste, što vodi iz Suseda u Zaprešić.

Ova kamenara ima osobitu geološku znamenitost, da je naime posred škriljastih laporanija uklopljena bila velika stena vapnenca-litavca imajući u pre-

¹ Vukotinović: O petrefaktih u obće i o podzemnoj fauni i flori susedskih laporanija (Rad jugosl. akad., knj. XIII.) dr. Gorjanović: Die jungtertiäre Fischfauna Croatiens, Beiträge z. Pal. Oest. Ung. Wien 1882.—83. Palaeoichtyoložki prilozi (Rad jugosl. akad., knj. LXXII). — Brusina: Die Fauna der Congrienschichten von Agram in Croatia. Beitr. z. Pal. Oest.-Ung. Wien 1884. — Fauna fossile terziaria di Markuševac in Croatia (Glasnik hrv. narav. dr. Zagreb. 1897.) itd.

mjeru 15 metara. Bijaše puna organičkih ostanaka i liepo se vidjelo, kako joj je dolnja strana izvrtana od školjke, koja valjda nalikovaše danas živućemu prstku (Pholas).

Najvažnije pradobno grobište okamenjenog bilja leži kod Dolja, koje je od Suseda po prilici kilometar i pol daleko. Tu su otvorili kamenaru, a znanosti opet prebogatu slikanu knjigu, koju je krasilo 150 vrsta fosilnog bilja.

Treće pradobno grobište je Sv. Nedelja po prilici 4 kilometra prama jugu od Suseda ležeće selo. Tamo ima laporih vapnenaca, laporastih škriljeva i bielih lpora sa okamenjenim biljem i ribama. Tu je dr. Gorjanović našao prekrasan odtisak lista od biline *Sterculia Labrusca*, čija obitelj živi danas u tropima i najsrodnija je sa *Sljezovnicama*, medju koje spada i u nas obični sljez. Ima od toga roda 80—90 vrsta, od kojih većina raste u Iztočnoj Indiji i Malajskom arhipelagu.

Motriš li Zagrebačku goru sa strane sjeverne, pada ti u oči, da se tu podgorje nije tako daleko protegnulo, niti se ono tako razdrobilo. Kose se tu spuštaju dosta naglo i strmo, što se poučno iztiče od sv. Nikole pod gorom u Bistri gornjoj. Iz Zagorja ne vidiš cielo bilo gore, već ti se čini, da se pod gorom proteže druga niža gora. S ove strane nema gora toliko dolova i jarka, koliko sa strane južne, pa su tamo i potoci riedji, a najznatniji su Bistra kod Bistre dolnje, Bistra kod Jakovlja i Stubički potok, u kojima je voda bistra, korito kameni, pa im zato ne manjkaju oslastne bistranke (pastrve), kojima se pridružuju glavoći (*Cottus gobio*) i krkuše male (*Gobio vulgaris*; *Grundel*), ribice tečna mesa.

Sa južne strane ima Zagrebačka gora puno više potoka; tako Doljski potok, Borčec, Črnomerec, Mikulički potok, Medveščak, Gračanicu, Bliznicu, Baćunski potok, Markuševački potok, Trnavu, Bidrovečki i Vidovečki potok, Lipu, Čučerski potok, Rieku, Glavničicu, Zelinu i druge, a ima u gori i »voda-ponornica« čime se očituju pojavi kraške formacije.

Kod Kraljevca, nedaleko Šestina, ima daleko korito (Mulde) Ribnjak, gdje bijaše ribnjak gospoštije šestinske još g. 1832. a prije jezuitskoga samostana u Sv. Žaveru. Ribnjaci bili su na sjenokošama zadruge Kelkovića, gdje se i sada vidi nasip.

To korito protiče Pustodolski potok, koji izvire u gori pod briegom Bielo Bukevje i propada u kraju Pusti dol, a izbija izpod puta kod Kraljevca na sedam vrela tolikom snagom, da okreće kolesa tamošnjega mlina, protiče Ribnjak, pa se salieva u Medveščak.

Ponori u Pustom dolu bijahu prije veći, ali su ih seljaci zatrpani, jer su im u nje padale svinje. U zimi da je na »vrelima« voda tako topla, da se puši.*

Izvora i vrelašca ima u cieloj gori, a naročita je vrijednost onima, koja su u blizini puteva, kojima Zagorci dolaze u Zagreb n. pr. vrelo pod sv. Ja-

* Vidi i dr. Dragutin Gorjanović: Krš Zagrebačke gore u »Hrvatski Planinar« g. 1899. br. 11. Sa dvije slike.

kovom, vrelo kod Majke božje snježne ili vrelo na Hruščici izpod Njivice, na Adolfovcu i druguda. U Hrvatskoj nema gore, koja bi tako pristupna i prohodna bila, kao gora zagrebačka i zato je veoma znamenita u planinarskom pogledu, puna krasota, čara i užitaka, kakovima nema premca na daleko i široko. Bujna šuma, ugodna hladovina i velika množina vode, olahkoćuju putovanje njezinim stranama i od vajkada je ona mila Zagrebčaninu, kao i Prigorcu i Zagorcu, koji preko nje dolazi u bieli naš Zagreb i preko nje se opet vraća u milovidne zagorske strane.

Podsused i Susedski brieg prvo je planinarsko mjesto, u kojem zaustavljamo štioca.

Tu je stara kamenarnica, koju su znatno proširili, tu i drevna kapelica sv. Martina, ali je neстало susjedne joj velike spilje, u kojoj je nekoć prebivao pustinjak sv. Martin.

Kad si od prašne zagorske ceste krenuo prama kapelici, u jedan ti se mah promjene kraj i priroda. Ulaziš u tiesan klanac, kojega protiče potok Dolje, a okružuju strmi briegovi s dolomitnim stjenama i kukovima od kojih gdjekoj prijeti, da se s velike visine surva u korito potoka.

Prima te preugodna i svježa hladovina jalše i šum potoka i što dalje zlaziš, to ti je milije zatišje Susedskoga briega. Tu te zaustavlja potoći mlake vode u kojem živi zanimiva vrsta puža Neritina nigrina, dočim je pećine vrela ukrasila naša najnježnija paprat, Gospin vlas (*Adianthus Capillus Veneris*), koja voli tople i vlažne pećine, pa je ima i na Sardiniji, Kanarskim otocima, u Egiptu, sjevernoj Americi, jugo-zapadnoj Aziji, a krasote radi goje ju u staklenicima i po kućama.

Uz potok dolaziš do okomita i šikarom zaraska kuka, a kad si mu zaokružio rebrima, evo te u preugodnom zatišju u kojem iz žive litice izbijaju kao stegno debela ljeskova stabla. Tu posjedi na klupu, tu se ohladi i prisluskuj pievu zebe, te hrvatskomu planinaru najmilije ptice, koja ga prati iz dola do visokih planinskih vrhova.

Dok si ovdje, ne slutiš, što ti krije druga strana pećine, nu kad si zavinuo i uzašao stubama, stupio si na dolomitni zaravanak sa klupom, uz koji trka nježna pastirica. Okomiš li glavu, ugledaš povisok most, što te vodi preko bezdnu u koji pada slapićima potoći, što hrli iz znatne pećine.

Stupiv na most, razabireš dubljinu bezdnu, a kad si krenuo ravno, evo te opet pred razklimanim dolomitima pod kojima je voda izjela basain, uz koji trka nježna pastirica. Sada skreneš ugodnim putem na lievo, a onda uzbrdice dosta velikom strminom, pod kojom romoni potoći, dočim ti u guštiku guče mila grlica.

Uzlaziš vazda ugodnom hladovinom, dok ti nogu stupi na ravnicu, na kraju se šuma gubi, a ti se izmotao na božje sunce, pred brieg Jagodiće. Jedan put vodi na lievo među vinograde, nu ti kreni ravno, pa onda kolnikom nizbrdice do druge kamenare kod koje zagledaš na desno uz staju napis: Put u stari grad.

Tu te primi sunce, ali naskoro opet hlad i klupa na koju možeš posjeti,

okom baciti na kamenarnicu, kapelicu sv. Martina i na okolišna brda, koja su ponajviše zarasla gustom šikarom. Zavinuo sam desno, pa lievo, pošao pravcem i na jednom se našao na Susedgradskom briegu, u milovidnom perivoju crnogorice i biele breze, na mekanoj stazici. Ova me dovede pod same razvaline grada Suseda, kojemu bijaše već godine 1573. gospodarom okrutni i silni Franjo Tah. On je svojim bezdušnim djelima pokrenuo u Hrvatskoj »seljačku bunu«, koju nam je uz toga silnika onako i živo i duhovito opisao naš neumrli Šenoa. Od razvalina zagledaš prama zapadu Samoborsku goru sa Plješivicom (780 m.) kojoj bijahu njezina tri oštra i čunjasta vrška jasno izcrtana, i naj viši joj brieg Japetičku (802 m.) kod Maloga Lipovca. Pod gorom nasadio se Kozjan (302 m.) i biela Sv. Nedelja. Naročito ti pada u oči Veliki Oštrc (753 m.) i bližnji mu briegovi, koji se ostrvaju poput krovova. Dalje prama zapadu protegle se Žumberačke gore, nad kojima gospoduje sv. Gera (1181 m.) sa brojnim zaobljinim briegovima. Kad je zrak čist, zagledaš i Savinske planine (Steiner-Alpen), koje se raztrgane i kamene steru u Kranjskoj i Štajeru, a prvi im je dio razklimani Grintovec. Na Samoborskem briegu nasadio se grad Samobor a pod njime se u večernjem suncu biele kuće samoborskih gradjana. Dalje se steru polja, šume, guštare, motaju putevi i ceste, vije i previja Sava sa Krapinčicom, dočim ti pod nogama leti željeznica u nedaleki Zaprešić.

Ima i s ove strane Susedskoga briega klupa, ima ugodnih zatišja, gdje možeš posjeti i upraviti oko sad na ovu, sad na onu stranu i do volje uživati u prekrasnoj prirodoj slici, koju je dragi Bog zarubio divnim okvirom — modrim nebom, po kojem tetiljaju kadkad nježni oblačići. Perivojem možeš lutati na sve strane i opet posjeti, pak zatočiti okom u daleku Posavinu, na brojna joj mjesta, biele crkve, bujnu zelen, a tada se spustiti u podnožnu gostionicu, gdje ćeš u preugodnij hladovini naći dovoljno okrepe i zadovoljna se srdca povratiti u Zagreb. Kod Vrabča leži dolina gornjo stenjevačka, u kojoj je zapuštena kamenara i špilja, dočim ima u laporu mnogo okamina, naročito morskih školjka i puževa, pa su tu izkopali i Zub mamuta (*Elaphus primigenius*), ostatke veleriba (*Cetacea*) i drugih morskih organizama. Preko Vrabča gornjega možeš poći u Završje, Krvariće i Mikuliće, gdje ima bakrenih, željeznih i srebrnih ruda, a odavle u Šestine.

Preugodna su zatišja oko sv. Duha, gdje opet leži u znanstvenom svetu poznata Frateršćica, a preugodan je onaj put, ako i malo dalek (3 sata hoda), iz Černomerca uz potok u Lukšiće, Mikuliće, Šestine, a odavle preko Cmroka, s kojega uživaš poglедe na Zagrebačku i Samoborsku goru, daleku Posavinu i grad Zagreb.

Vinogradarskom cestom dolaziš u Podolje, a odavle uzbrdice na Vrhovec, gdje su vinogradi zagrebačkih gradjana sa villama i ljetnikovcima. I odavle je pogled dalek i raznoličan, pogotovo u večer na goru samoborsku, a kad je zrak čist, seže ti oko i do tubastoga Kleka kod Ogulina. Uzpevši se do zadnjih vinograda, zagledaš Zagrebačku goru, koja se s ove strane iztiče u posve drugoj drilici i na jednom se je mjestu na daleko i duboko razvalila. Šumskim putem

dolaziš do jedne seljačke kuće, kraj koje kreni uzbrdice, pa si na Prekrižju, od-kuda možeš, kud te vuče srdce.

Prekrasna je šetnja podgorjem iz Zagreba preko Cmroka na Prekrižje, a odavle Pantovčakom prama gradu.

Sa Cmroka uživaš prekrasan pogled u Žaversku dolinu, paseš oči po onoj bujnoj zeleni voćnjaka, šuma i vinograda, zaustavljaš ga na bieloj crkvi, na putevima i stazama; gledaš ville u Bukovcu, a u Zagrebačkoj gori brieg do briega, brdo do brda, dok ne zatočiš okom u daleko obzorje, u kojem se nebo cijeliva sa zemljom, a duga se i izpremotana Sava lašti, kao da njome teče živo srebro. Tu, pod omašnim hrastovima tvoja se duša razblažuje i mnogi, koji je na klupu posjeo, gleda izpred sebe tako niemo, kao da se umrtvio, toliko ga je obuzela bajna priroda glavnoga nam grada domovine.

Pošav pak hrastovom šumom uzbrdice, nov ti se i dalekosežan vidik otvara na stranu zapadnu prama gori samoborskoj, koja se poslije sunčana zapada iztiče čista i jasna; prama Zagrebu, Posavini, Josipovcu, Prekrižju i rebrima Zagrebačke gore. Kad je jasno, zagledaš ne samo Klek, već cielu Veliku Kapelu za raznim vrhovima, golemu Plješivici, Bosanske planine, dapače se u daleku obzoru modri i gordi Velebit. Osobit je to pogled, kad je nebo modro, osobit pogotovo onda, kada se prirodom razlije večernje rumenilo i bojadiše oblaciće ili oblake — slojnake, koji pokriše sunce, a sunčane se zrake izpod njih razredile poput ogromne hladilnice (lepeze).

Kreneš li cestom prama sjeveru ili puteljkom kroz hrastovu šumu, dolaziš u začetku Vidrićeva vinograda do kolnika, koji se spušta nizbrdice, pak te dovodi kroz Kraljevec, a poviše dola, kojim žubori potočić, u Zelen-gaj, a odavle na Ilički trg.

Cesta se pomalo uzpinje, vidik se otvara na Maksimir, Sesvete, Granešinu, Kloštar i grad Ivanić, druga bliža i dalja mjesta Posavine; gledaš Bukovac, lijep briežuljak Okrugljak, kojega ukrasuјe u crnogorici villa Nosanova, dočim je prije tu bivao i prebivao prezaslužni Alberto Striga, a na susjednom Mirogoju sjajna ona zvjezda, dr. Ljudevit Gaj, oko koje titrahu vjerne joj drugarice hrvatskoga preporoda. Medju vinogradima dospio si opet u hrastovu šumu iz koje se jedan put odvaja u Prekrižje dolje, dočim te drugi vodi u Šestine, a do vidika, kakovih ima malo u prigorju Zagrebačke gore.

Ugodnim hladom dolaziš do mjesta s kojega gledaš Zagrebačku goru, pod njome bieli Kulmerov grad, nad kojim se mrgodi crnim zidinama Medvedgrad. Tu se pod gorom bieli crkvica sv. Roka, iztiče župna crkva u Šestinama i pase oko na Kraljevcu, koji se zakrilio voćkama, i crkvi sv. Mihalja, koja je crveni svoj zvonik iztakla nad onu bujnu i prebjunjnu zelen šestinske okolice. Ugodno je ovdje posjeti u večer, kad se sunce opraća sa ovim čarnim krajem i kad tone za goru samobornsku, nu preugodan je užitak s proljeća, kad se je cijela okolica zakilita sočnim proljeinim zelenilom.

Istim putem vraćaj se prama bivšoj villi Kalabarovoј, koja te opet dovede na cestu, koju zarubljuju živice ili hrastove šumice uz čije okrajke buji Cen-

taurea stenolepis, značajna bilna za okolicu zagrebačku, dočim te je prije zaustavila *Erechtites hieraciifolia* (*Senecis sonchoides*) osobita bilina iz velike obitelji Glavočika (*Compositae*), koju je na krčevinama kod Prekrižja god. 1876. odkrio Vukotinović, a inače je »amerikanka«, koja se seli i našom domovinom.¹⁾

Što dalje polaziš, to se ljepši vidik otvara na Zagreb, kojemu veličajni zvonici »sv. Kralja« podavaju velegradsko lice, i na nedoglednu Posavinu po kojoj ima tvoje oko mnogo da traži, mnogo da gleda. Kad si od posavske nizine svrnuo okom na desno, evo ti Samorske gore, evo gora žumberačkih sa ogromnom sv. Gerom (1187 m.) eno Velike Kapele sa tubastim Klekom, Bosanskih planina, a u zaledju Zagrebačke gore, sa cielim nizom briegova koji se pružaju prama Zelen-gaju, Pantovčaku i Črnomercima ili zarasli šumom ili novom lozom ili pokriveni njivama i voćnjacima u koje se je zaklonila mnoga sejka kuća; ali ti se zabiljela i koja villa na vršku briega.

Došao si u Prekrižje gorje, gdje ima i gostonica Mije Smudja a takovim vidikom na Zagreb i okolicu, kakovog nema nijedna gostonica okoline zagrebačke. Tu možeš u vrtu posjeti i dugo, dugo pasti oči na slici, kake su u albumu naše domovine riedke, a tada od ville Stejskalove krenuti preko Zelen gaja ili Pantovčakom medju villama i ljetnikovcima bilo na Ilički trg, bilo u Ilicu samu.

Medju zanimive krajeve Zagrebačke gore spada i Baćunski jarak kod sv. Šimuna ili Markuševca, kojim hoćemo da povedemo štioca.

Preko Gračana dolaziš u Črnu vodu, odkuda se lapornim krajem uzdigneš do sela Baćuna, što se je pribralo pod samom gorom. Kelekovim briegom dodješ u jarak, koji protiče Baćunski potok toli jak, da okreće i mlinska kolesa. Pod visokom zaraslom pećinom vrelo je Ledenić, u kojem poput leda zdena voda ne ključa kao obično u vrelima, već izbija jakom snagom, i sigurno je odtok potočića, koji teče podzemno i nakon kratkog se toka u potok salieva.

Ugodnom hladovinom uzpinješ se desnom obalom potoka, kad ti se iznenađa prikaže u ogromnoj pećini velik otvor. To je spilja, koju zovu Šupljasta pećina, koja je 17 m. duga, 7 m. 40 cm. široka, dočim je visina razna. Suha je i zračna i za stanovanje prikladna, pak bijaše možda za pradobe i napućena. Čuli smo, da se u njoj našlo i oružja, pa bi je toga radi valjalo prekopati. Na kraju joj je manja spiljica, a ima i više šupljina, a takova je jedna s desne strane, u koju da je jedan čovjek unišao, ali se nije više vratio. Narod priča, da bijaše nekoć kraj Šupljaste pećine i crkvica.

Briegom Hrušćicom uzpinješ se dalje bukovom šumom i izadješ na travom zarasu ravnicu Njivice (600 m.), koju pokriva bujad, borovica i gorki pelin u tolikoj množini, kao da ga tko sadio. Čim stupiš na Njivice ostavi te

¹⁾ D. Hirz: *Erechtites hieraciifolia* Raf. u hrvatskoj flori. (Glasnik hrv. narav. društva, Zagreb 1898. p. 176—182.

šuma bukova, a primi šuma hrastova, dočim je opet drugu stranu briega zahvatila bukva.

Sa Njivica spuštaš se nizbrdice do travom zarasla obrežja, kraj kojega romoni potoći bistre gorske vode, koju ti valja navrnuti u žljebić od mačkovine ili rakite (*Salix caprea*).

Do Hrušćice znamenite su pećine Risje, dočim od obrežja dolaziš do Strnopeći, a kraj ove idući na sljemensku cestu.

Kako se cesta mota prezanimivim krajevima, kako ima kod zavoja i na drugim sgodnim mjestima priečaca, prikratiš si put i po malo primakneš k Adolfovcu, kraju, što ga »Hrvatsko planinarsko društvo« posvetilo g. 1897. u znak zahvalnosti Adolfu Mošinsky-u, načelniku grada Zagreba i velikom spomen-pločom tu posvetu ovjekovječilo.

Kreneš li na desno do travom zarasla zaravanka, što se od šumovita briega pružio k cesti, nadješ obzidano vrelo u kojem izbija voda na živu pećinu. Tu možeš posjeti na klupu, da se i u tom zatišju razblažiš, prisluškujući pjesmu zebe, te mile gorske ptice. Možeš ogledati i razno cvieće, ponajveć u crvenim, bielim i modrim bojama, motriti leptire, kako srču iz njegovih medovnika ili uživati u povjetarcu, koje milo lahorí.

Kad si se tako razblažio, kreni prema Lojskoj pećini, visokoj, okomitoj stieni, kojoj okom ne možeš segnuti kraja. Na njoj se uzdiže paviljon, što ga je dalo sagraditi gradsko poglavarstvo.

S ove pećine otvara se iz Zagrebačke gore najkrasniji pogled na Zagreb, daleku Posavinu sa brojnim mjestima i srebrnaste zavoje Save, koji se lašte o božjem suncu.

Lievo se niže brdo do brda, koja lagano padaju u Bliznečku dolinu, na desno se opet reda brieg do briega, bujne zeleni, koja ti vanredno godi oku. No srdce ti je najviše razdragano sa pogleda na naš bieli Zagreb, a duša ti se zaustavlja čas u ovom, čas u onom njegovom kraju. Tkogod došao ovamo težko će se odkinuti od vidika, što mu ga podaje Adolfovac.

Treba da Lojsku pećinu i obadješ, a mami te pod njezine vrleti šum, pa kad se spusiš vratolomnom strminom, zagledaš na lievo jedan, a na desno drugi potok, koji se ruše niz pećine, slievaju se naskoro u zajedničko korito, probijajući se među stjenama i pećinama. Gledaš prvi, pa drugi slap, silaziš desnom obalom, dolaziš u šumsko sumračje i pristaneš pod ogromni bieli javor (*Acer Pseudo-platanus*), odkuda ti se oku nametne bukva, koja se razgranila u prilici lire. Zagledaš treći, četvrti, peti slap i napokon slap do slapa jedan viši, drugi niži, jedan veći, drugi manji, a u kraju divlje romantike, kakvu nisi slutio u »ubavoj« gori zagrebačkoj.

Kad se od paviljona do ovdje probije staza, čuditi će se tomu kraju svaki koga podjaruje priroda, a bilo bi shodno, da se izgradi obalom potoka do Bliznečke doline.

Ova dolina, koju protiče potok Bliznec, stere se medju kamenitim i šumovitim bregovima na 2 km. daleko.

Preugodna hladovina i šum vode gode ti osobito i dolaziš tako voljko u seoce Bliznec, a odavle u Dolje, gdje počima sljemenska cesta, duga 12·6 km., dočim je do Zagreba 5·8 km.

Preko Dolja, u kojem ima vanredno čistih i novosagradjenih zidanica, dolaziš u selo Gračane, pod brieg Gračec, gdje se možeš u hladu oraha razblažiti i kod seljaka Puntijara okrijeti dobrom, naravskom kapljicom.

Valja da obadjemo i onaj kraj Zagrebačke gore od Sv. Šimuna (Markuševca) do Vidovca. Tu je duboka, kamena, razklimana i dosta pusta dolina, koja se pružila daleko prama sjeveru u kojoj ima osim vapnenaca, krupnozrnatih pjeskara, laporanog uglevlja, na koje se kušalo kopati.

Već je sam začetak doline zanimiv, jer mu se na lievo izbočila ogromna Komušarova pećina, a na desno Banova pećina, što leži na zemljisu seljaka Petra Bana. Hoćeš li na Komušare, kreni u seoce Komušare, a odavle travnatim obronkom u hladovitu šumu Sekulicu, koju zovu i gospodskim gajem. a buji u njoj mjeseca svibnja krasna perunika Iris graminea, a ugledan joj je drug prekrasan lier *Lilium Carniolicum*, koj u nas raste i po nekim visokim alpinskim bregovima.

Za pô sata primakneš se k pećini i stojiš na uskoj, razklimanoj tjemenici s koje se južno šire vidici u nedogled, a u njemu najkrasniji naš bišer grad Zagreb, kojega gledaš sa Komušarove pećine u cieloj mu veličini.

Ova je pećina tako izbočena, da se vidi, kako narod tvrdi, na 24 ure daleko. On tvrdi, da se dapače s nje vidi Vojni Kriz i rieka Drava. Čovjek bi na njoj sjedio čitave ure i pasa o oči na dalekim krajevima vidokruga. Pod nogama leže seoča Komušari, Uzanići, Čmarci, Mišeki i Kovačići.

Krasnom bukovom šumom Risje, u kojoj buji u hiljadama lazarkinja (Waldmeister; Asperula odorata), i borovnica (*Vaccinium Myrtillus*), krećeš pod brieg Oštrec i Gradište na kojemu da se je našlo opeka i kamenja. Pod briegom leži Židovski zdenac, razpuklina, a možda i bezdan, koji su seljaci zatrplali.

Preko Okrošice, gdje ima i vrelo, dolaziš u šumu Vitelnicu iz koje ti pada oko na bregove Stražnec, Veliki Rog, Lipu i Planinu. S proljeća mora da je Vitelница perivoj, jer ima u njoj na stotine stabalaca od negnjila (Goldregen; *Cytisus alpinus*), koja ukrasuju dugi, žuti grozdovi i ljepote se radi goji i u perivojima.

Na Banovu pećinu valja da uzlaziš od Vidovca šikarom dosta strmo, a gledaš s nje cielu dolinu i još seoča Jambrnšće, Cesare, Bane, Turčine, Večerine i Čigire u kojima se je udomila ponajeć bieda i nevolja i ovo će biti najsironašnija mjesta pod zagrebačkom gorom. Ovdje grade seljaci razne dječje igračke, kao kolica, stolove, stolčiće, koje crveno bojadišu.

(Svršetak slijedi.)

Na Papuku.

Napisao Jul. Kempf.

Prijatelji prirodnih krasota i planinskih šetnja po požeškoj okolici najrade posjećuju sakriveni biser gore Papuka — divni Jankovac. Ređe se nađe odlučnijih planinara, koji bi se odvažili i na tjemenicu najzanimljivije gore srednje Slavonije — šumovitoga Papuka.

Čunjasti se je vršak Papuka ustobočio skoro usred Slavonije, stražeći strazu između dva srebrna pasa, Save i Drave. Ostanci starih gradina i kula po sjevernim i južnim kosama Papuka upućuju nas, da je zanimljivi gorski položaj Papuka imao i svoju ne malu znamenitost u strategičnom smislu. To vrijedi naročito za onu tužnu dobu, kad je u pitomim krajevima između Save i Drave zasjao polumjesec — za turskih provala i njihova gospodstva u Slavoniji. Vatre, kojima su Turci brzojavljali svoje ratne nakane, kriješile su se s bosanskih brda i gradina do Požeške gore. Odavle bi dopirao njihov sjaj do gradova na Papuku i Krndiji, odkuda je odsjevnuo ravnim poljanama Slavonije do pečuvskih brda i južne Ugarske. I tako su zelene gore nekadanjega požeškoga pašaluka bile pravi brzojavni stupovi između bosanskoga i ugarskoga turskoga sandžaka.

Ma da i nije Papuk najviši vrh u srednjoj Slavoniji, kako se je to prije držalo, ipak se svojim položajem ističe kao gospodar slavonskih gora. Svojim se gorskim razvojem pruža Papuk od zapada k istoku prama Kradiji. Debele kose Papuka nadvisuju jedna drugu do najviše glavice Papukove na 953 metra visine. Preko kamenskoga klanca, kojim buči Orljava, hvataju se zapadne kose Papuka s crnim Psunjem Najviša kosa tih planinskih čvorova, Brezova polje, nadvisuje glavicu Papuka za 30 metara. Pa ako s Brezova polja i pucaju prekrasni vidici na sve strane, ipak te pogled s Papuka toliko zanosi i začarava, da ga želiš sto i sto puta obnoviti.

Papuk obrubljuje požešku kotlinu sa sjevera. To je vječni zid, koji brani »zlatnu dolinu« požešku. Za topla ljetna sunca popuhuju iz Papukovih provala i dolova hlađani vjetrići, razblažujući uzduh zdravoga požeškoga kraja. Studena vrela izbijaju na stotinu strana slijevajući se u potočiće, koji oživljaju sav kraj od Papuka do Orljave. Pitoma sela pod rebrima Papuka naslonila se kao bijela janjad uz svoga čuvara. Al jao, kad se promijeni doba godišta! Kad zaurlaju jesenski vjetroví, kad zafijkne s Papuka »madžarac«, prvi vjesnik zime — najprije se zabijeli Papuk, da pripravi požešku kotlinu na novo ruho, na dugu i tešku zimu.

Uspinjanje na Papuk nije ni teško ni prenaporno. Planina se ne ruši na svim mjestima strmo i klisurasto, a da ne bi mogao uzlaziti bez velikoga napora. K tomu su se od Papukova bila otisnule mnoge kose, tvoreći duboke dolove, uvale i gudure. One su pune divlje romantike, te vabe putnika; da zađe među nje.

Najzgodnije se je iz požežke kotline uspeti na Papuk preko sela Vrhovaca nad Smoljanovcima. Taj je put najkraći i najpristupniji.

Da se što više naužijem prirodnih zanimljivosti, uspeh se prviput na Papuk mnogo duljim putem iz Stražemana preko Stražengrada. Moj su se ekspediciji pridružila još dva druga. Za bolju sigurnost uzesmo si vodića Gabru Lukića, prvoga gorštaka u selu. On će nas znati i po noći voditi kroz njemu omiljele i davno znane kose Papukove. Ta koliko je puta kroz nje protjerao goveda i drugu stoku, kolikoput je bio u njima kao vojnik na dočeku hajdučkom, kad je gora vrvila od hajduka — ili kao lovac, čekajući u dubokom snijegu srne i srndače!

Bilo to u po ljeta, baš na Petrovo. Nakanili smo dočekati na tjemenici Papuka sunčani ishod. Na učiteljevom zidnom satu u Stražemanu odbi dvanaesta, a sve je već bilo spremno za put. Gabra je spremio u torbe i na leđa zgodne zaire, a mi opet geografsku kartu, zornike i bilježnice. Pun mjesec prosipao je svoje blijede trake preko gustih šuma i dolova gotovo cijelu noć. On nam je bio nebeska svjeća, rasvjetljujući svaku stazu u planini. A i što bi bez nje poslije ponoći u gorskim krajevima!

Iz Stražemana krenusmo najprije sjeverno u milovidnu dolinu Doljance. S lijeva ostadoše u mjesecnom sjaju Kantravci, a nad selom obla kosa Rebarnica, okićena plemenitom vinovom lozom kao i susjedni Kalabovac. Ispod vinoograda nižu se seoska polja i livade. Pod nama u dolu klopoču kašikari, a klopot se tih seoskih mlinova uz igru gorske Stražemanke toli milo razlijega noćnom tišinom. Sve više i više uzdiže se kamenita gorska cesta. Evo nas na Pavlovom brdu, gdje već nema plodnih polja i livada, nego se krševitim okolišem šire gorski pašnjaci. Tu nas Gabra upozori na nove gorske kose. S lijeva se izvilitale hrastove općinske šume Skok, Hum i Humac; desno se strmim glavicama uspele visoke šume Siča, Oštroski brdo i Lipovac. S čela nam se crnila Goštet kao podnožje još tamnjemu Papuku.

Korak za korakom, al nam za tren zape oko na hrpu neobična kamenja nalik na kakovu mogilu. Na prvi pogled vidiš, da je tu nekoć bio zid. Eto pred nama »tužne slike pozorišta tužna«, eto sjenke nekadanjega grada Stražemana, koji današnji puk zove Stražengrad. A tko bi nam znao išta kazati o njegovoj prošlosti, kamo li o njegovu postanku — kad ne znamo ni kad ga je nestalo! Mora da mu je davno slava potamnila, kad se još 3. ožujka 1.702. u Hapszovom popisu, sačuvanom u c. k. komorskem arkvu u Beču, veli o tom gradu, da je sasvim razvaljen . . . »Item arx una murata in monte alto Straseman vocato, sed totaliter dirruta« (Tadija Smičiklas: Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije II. str. 145.) Spomenica župe Stražemanačke spominje, da taj grad potiče još od Rimljana. Ni najstariji ljudi ne znadu o njem ništa pričati, osim da je u gradu bila i za Turaka straža, po čem neki sude, da je i nastalo ime Stražengrad.

Rastadosmo se s tim žaliboze izginulim spomenikom hrvatske prošlosti, porenuvši naprijed uz bokove brijege. Okusivši na vrelu Radinovcu hlađane vode,

povede nas naš vodić u dol potoka Stražemanke. Na domak nam bila šuma Grabovac s izmiješanim bukovim i grabrovim stabaljem. Obale Stražemanke obrubilo je gusto grmlje bjelušave brezovine. U guduri okolo Stražemanke bilo je sve romantičnije. Tvrde stijene dovedu nas prodorom do pilane, koju je tje-rala brza Stražemanka. Prije nekoliko godina se je živo radilo u toj pilani, jer je šuma bogata izvrsnim drvom. Još se danas vide tragovi drvene željeznice, kojom su se desnom obalom Stražemanke spuštale piljenice iz vlastelinske pilane do biskupačkoga gospoštjskoga dvora. U tim su bogatim šumama drvari izra-divali od jedre bukovine lopate, vile, grablje i drugu naličnu drvenu robu.

Već smo bili dobar sat na nogama, kad nam se ukazaše pred očima kli-sure Sokoline. Ispod njih izbjiga vrelo Stražemanke. Stražemanka obiluje u gor-njem toku do sela Biškupaca pastrvama. Protičući Biškupce, vijuga livadama i oranicama prama selu Mitrovici, gdje utiče u Veličanku. Oko zasjenjenog izvora Stražemanke osjetismo jak zadah otrovnice duhanike ili velebilja.

Od izvora povede nas Gabra lijevo u strmu šumu Dubrave. Kad bi bilo puta ili staze — još ikako, ali tomu ni traga. Isprva nam smetala na putu gusta i visoka bujad, mokra od noćne rose i vlažne okoline. Poslije nam bile na putu silne porušene hukve, koje tamo Bog zna kako dugo leže u trunu. Ma da je i dopirala kroz grane visokih i ogromnih bukava mjesecina na dno šume, ipak je bilo teško tumarati bez staze i krčiti si neprohodnim mjestima put. Nu Gabra je siguran i u ponoći, a što ne bi pred zoru!

Prešavši šumski kraj Grabovište, dovukosmo se na čistac kod vrela Bo-gičevca. Tu smo malo postojali, dok nam je u cik zore naš vodić nabrajaо imena okolnih zavitlanih i gusto zašumljenih kosa Srneće glavice, Mačkovca, Blagojevca i Šibovitog brda na domak Papuk-vrhу. Već je strujio oštiri jutarnji zrak visokim papučkim šumama, a osobito iz Tavnoga dola koji je pukao ogromnom šumskom dumačom između Šibovitog brda i Poloma. Tajinstveni šum vjetra u dubokoj šumskoj tišini pričinjao nam se kao daleka buka valova uzbur-kanoga mora.

Okolo tri sata počeli smo se uspinjati posljednjom kosom k vrhu Papuka. Mjesec je sjaj naglo počeo gubiti svoju jakost, a zvijezdica počelo pone-stajati. Noćni pastir sakri se sa svojim stadom, da ustupi mjesto rujnoj zori. Dok se je razdanilo bili smo već na vršku Papuka.

Evo nas na cilju nezaboravne noćne šetnje! Zadovoljna i vesela srca po-zdravismo jutro na glavici visokoga Papuka. Oči su nam radosno tražile istočn dio horizonta, otkuda će se za koji čas pomoliti najveličanstvenija slika u pri-rodi — porodaj sunca.

Sumorna je tišina vladala nad cijelom gorskrom okolinom. S visoka pročelja upirasmoo oči daleko prama istoku po ravnoj Podravini, otkuda se je iz dubina počelo ruđiti daleko obzorje. Najednom se ukaza gornji rub krvavoga kotača, koji se za nekoliko trenutaka preobrazi u vatrenu kruglju. Divna li prizora! Sunčani je kolobar postajao sve svijetlij i svijetlij, dok se iz njegove obodnice ne rasuše zlačani traci, probudivši sumornu prirodu i podavši joj novo veselo lice.

Sad nam puče pred očima krasna panorama. Daleko preko podravskih polja, jablanima obrubljenih puteva i prostranih sela gubi se pogled prama Dravi, koja se gdjegdje zabieli kao srebrna tanka nit. Okreneš li se protivno na južnu stranu, eno ti zastanu oči na bosanskim gorama i na najbližoj Motajici, ispod koje ti u zorniku bljesne po koji komad površine Save. Bliže pod tobom eno kao u kotlu biele Požege, gdje se ljeska sa pozlaćenim jabukama i križevima svojih crkava u jutarnjem rumenilu. Čvoraste zašumljene kose zaklanaju vidik na Slatinu, ali je zato vidljiva ravan bogatih polja do Virovitice. Blude ti tako oči sjevernom stranom od krajeva oko Barča, pa sve do tamnoga obruba pečuvskih brda. Prama zapadu nema vidika, već ti tumaraju oči po gustim šumama Psunja i Crnoga vrha. Svakako je najzanimljivi pogled na jajastu požešku kotlinu, punu biehih sela, pak na bogatu podravsku ravan od podbrežja slatinskih vinograda k Miholjcu i dalje u Ugarsku. Daleko daleko vitlaju se crni dimovi željezničkih lokomotiva, po kojima razabireš smjer željezničkih pruga ravne Podravine. Zaista je vršak Papuka jedina točka, s koje možeš u Slavoniji jednim mahom uhvatiti u dušu toliko raznoličnih i krasnih prirodnih zanimljivosti svoje liepe domovine.

Dok smo se naslađivali tom preliepom dioramom i poređivali prirodu s geografskom kartom, Gabra je naložio vatru baš na onom mjestu, gdje hrpa kamena daje nešto naslućivati. To je najviša točka Papuka, gdje je — kako se čita u spomenici stražemanačke župe — postavio poručnik Teimer po višem nalogu godine 1818. trigonometrički toranj. Danas nema više tornju traga, a hrpa kamena naznačuje mjesto, gdje je stršio u vis. Naš vodič Gabra sjećao se je te drvene piramide, jer ju je dječakom gledao već rasklimanu. I danas ima na tom mjestu neko novo znamenje. Godine 1897. utvrdiše bieli četverouglasti kamen, da se zna, kojim smjerom teče šumska četveromedā.

Zanimljivo je i to, da smo na vrhu Papuka našli i do dva jutra oranice. Tu izvrsnu crnicu oru žitelji najvišega možda sela u Slavoniji Vrhovaca (523 m.), pa siju jecam i konoplju. Oranicu okružuje silna abdovina i preko metra visoka čemerika s jezičastim širokim lišćem i crvenim cvjetom. Goveda ju i koze izbljuju, ako se namjere na nju na paši, jer je otrovna. Čemeriku nadvisuje još gusta i žilava bujad, u kojoj lovci toli često nađu na srne i srndače.

Na vršku Papuka ima osim visokoga javorova i jasenova stabalja, još i šarena bilinskoga saga. Tamo nalaziš klinčac uz žutu ljubicu, petolist i sljez; sapunjaču nz bujno lišće jagoda, koja na onom visu — kako sam se uvjero prigodom drugoga posjeta Papukove tjemenice — istom u kolovozu sazrijevaju. Iza tih nježnijih zastupnika flore razgranilo se gusto grmlje divljega ogrozda, opleteno bielom lozom. Bobice su ogrozda bile sitne i zelene, a vrhovački volovi, koji se ondje obično časte bujnom gorskom pašom, slatko su skidali dugе sočne stabljike mlade loze s rodnoga ogrozda. Papučku bogatu floru potanje je ispitao vrli i zasluzni hrvatski planinar Dragutin Hirc, uspevši se godine 1895. na Papuk i posjetivši istoga dana Jankovac u Papuku.

Na glavici Papuka zabavili smo se skoro cijelo dopodne. U podne bio je određen odlazak Golom kosom preko Kamengrada i Poljanske u Stražeman.

Što se je sunce više dizalo na zenitu, bio je vidik sve slabiji, jer je nastala timorina. Nu i tako ima za ljubitelja prirode dosta zabave. Šetnjom po dugoljastoj i prostranoj tjemenici Papuka, razmatranjem golemoga šumskoga drveća po groznim uvalama, pak prijateljskim razgovorom prelepo se zabaviš u tom velbnom gorskom kraju. Nema tu dosade. Tu titra pravi zanos duše, a srce plamsa najčišćim čustvima priateljstva i domovinske ljubavi. Zaista ti ovdje najzornije prozuje bićem riječi slavnoga Turgenjeva: Tko ljubi prirodu, taj ne zapušta ljudi!

Put iz Delnica preko Lučica i Tora na Mrkovac.

Ne ima za me ugodnije zabave, već kada se priroda probudi, šume zazelenе, a gore i doline zaodjenu šarolikim cviećem, prošetati se rodnim krajem. To mi pomlađuje duh i kripi volju na novi duševni rad. A kako je ovdje okolica čarobna, ma prošao ja i sto puta istim krajem, nailazim uviek ma niti što nova, zanimiva.

Prošao sam, kako rekoh, svuda širom okolice Delničke, jedino na Toru jošte bio nisam. Zaželjeh dakle i tamo poći, samo kada mi se pruži prva zgoda. Pa kako mi se pripovedalo o nekoj zanimivoj propasti u Mrkovcu, htjedoh da taj izlet spojim te da obidjem uz Tor i Mrkovac, pa da se popnem i na Debeli vrh, a onda preko Presike kroz Gerovsku rebar kući da se vratim.

Put u Tor znadem; no na Mrkovac trebalo je vodiča, da vidim tu jamu. Tamo me je mogao odvesti jedini Ivan Petranović urar i vješt lovac. Dakle mi nije preostalo drugo, već čekati, dok bude i on voljan, da podjemo na put. I napokon izpuni mi se želja. Došao naime kum moj iz Amerike po kćerku si Anku, koja je bila kod mene na uzgoju, pa doveo si i sinčića Ivicu, šestgodишnjega Amerikanca. Čuvši on o toj propasti, prohtjedne mu se poći onamo i zajedno viditi Tor, gdje ima svoj posjed.

Bilo je 25. kolovoza p. g., a dan krasan, da si ga ljepšega pomisliti ne možeš. I naše društvo odluči, da se prošče gornjim putem.

Obskrbiv se hranom i izvrsnim Istrijancem krenusmo liepom Lujzinom cestom na Lučice. Tu su stranom pastirski stanovi, ali je već i selo sa dva, tri kućna broja.

Kod Lučica, tik humka, gdje da je bila crkvica i gdje joj se i sada vidi temelj, prem je to zemljište sada zaraslo mladom omorikom, jesu tako zvane Grede ili Presadi. Tu ima svaki Delničanin po koju gredicu po 6—10□ hvati, na kojima siju presad za zelje. Možda je to na uspomenu, da su tu Delničani, kako se priča, najprije stanovali.

Iz Lučica podjosmo, ni nepočinuv, na Tor. Liepa je to položita ravnica prepletena sa manjim ili većim dolinama. Tu su same livade sa nešto oranica i par stanova. Kada su livade u cvietu, mora da je tu prekrasno; no kako je bilo već

sve pokošeno, ostavilo me to ravnodušnim, da ne reknem i sjetnim. Livada bez cvieća šuma bez ptica uvijek djeluju na me nešto neugodno.

Na Toru založimo i okriepismo se, te počinuv, dodosmo se na put preko Debelovrškoga puta na Mrkovac. Uz put, pod Debelim vrhom, vidih Sarčev laz, To je prava šumska sjenokoša od nepotpunoga jutra. Zanimive su tu takove livade kada cvatu, jer su kano vase usred šume zelene.

Taj put i sam Mrkovac zarašten je ponajviše mladom bukovom šumom sa nešto jelovine. Sada nas je naš Ivan vodio tom šumom do onoga bezdna, što smo ga željeli vidjeti.

Došavši onamo, vidimo ždrielo 11—12 metara u promjeru. Pravi je to pakao. Vidio sam više jama, no toj slične ne vidih. Mi htjedosmo, da joj izmjerimo dubjinu. No zaboravismo uzeti uže; ali po padanju kamenja mora da je dubina tog ponora do prve police (predjela) do 160 metara. A što je dalje, znao sam Bog.

O toj propasti priповедa se, da je nastala po prilici prije pedeset godina. Na tom su mjestu sjekli Mrkopaljci brvna i tesali. Posjekav ogromnu jelu, pa obtesav je sa jedne strane, kako je već bilo zimsko doba, naložiše vatru na panju, da se ogriju. No vrativ se drugoga dana na isto mjesto, nadjoše na užas već tu propast, a jela samo virila iz jame. Ovi odpiliše vrh, koji se i sada kraj bezdna vidi, a greda štropotala se u tu silnu dubinu uz strahovitu tutnjavu.

Godime 1895. zapao silni snieg. Sada Mrkopoljski lugač Klarić pošao u Mrkovac na srne. Kako je snieg zameo ždrielo ove propasti, pošao je nad njom dotle, dok nije opazio otvor poput badnja. Sada se jadnik sjetio, nad kakovom propasti lebdi, te vraćao se lagano natrag. Kada je došao na sjeđurno mjesto, kako sam priповeda, nije od straha više od pol sata mogao k sebi doći.

Iza toga htjedosmo, da se popnemo na Debeli vrh. Ali mali naš Amerikančić nešto gladan i nešto umoran od nemala napora silio je na povratak, što i učinimo, odlučiv drugi put na Debeli vrh.

Vrativši se na Tor, odpočinusmo i okriepismo se iznova. Urar Petranović podje kući, a mi odlučimo prenoći na Toru, da se naužijemo gorskoga, svježega zraka. Tu nam kršna Franca uz ostalo jelo priugotovila i izvrstnu palentu, dok na bližnji Bukovac poslasmo po Vinka Lozića. Okriepivši se dubokim snom, prem očutismo nešto zime, vratismo se kući veselo čavrlijajući kroz Lučice, pa Lujzinom cestom. Tako se svrši taj naš izlet, koji bi bio još zanimljiviji, kada bi bio uz nas koj stručnjak vješt gorskomu bilju, kojega ima tu u izobilju svakojake, a možda i riedke vrste.

Jakov Majnarić.

Sadržaj: Zagrebačka gora. — Na Papuku. — Put iz Delnica preko Lučica i Tora na Mrkovac.